

KAREL ČAPEK

R.U.R.

Inscenační úprava a režie | **Zdeněk Bartoš**

Dramaturgie | **Martina Pokorná**

Scéna | **Lucia Škandíková**

Kostýmy | **Tereza Kopecká**

Hudba | **Matěj Kroupa**

Video | **Matyáš Fára**

Harry Domin | **Vuk Čelebić**

Inženýr Fabry | **Jindřich Skopec**

Dr. Gall | **Jan Hanny Firla** j. h.

Dr. Hallemeier | **Pavel Richta**

Konzul Busman | **Pavel Marek**

Stavitel Alquist | **David Beneš**

Helena Gloryová | **Karolína Jägerová**, alt. **Soňa Křepelová**

Marius Robot a Radius Robot | **Daniel Mišák**

Sulla Robotka | **Magdaléna Hnilíčková**

Damon Robot | **Vuk Čelebić**

Primus Robot | **Petr Németh**

Helena Robotka | **Karolína Jägerová**, alt. **Soňa Křepelová**

... a četní Roboti j. h. | **Klára Marxová**, **Daniel Čihák**,

David Wimmer, **Jakub Mladý**, **Petr Bařina**,

Tomáš Mutinský a **Jakub Cupák**

Premiéra
19. října 2019

KAREL ČAPEK
(1890 – 1938)

Český spisovatel, dramatik, novinář, překladatel a filozof, příslušník umělecké i společenské elity meziválečného Československa.

Svou tvorbou obsáhl pozoruhodně širokou škálu, jeho záběr sahá od poezie přes prózu, drama, publicistiku, pohádky a cestopisy až k politickým a filozofickým úvahám. Předsedal světovému PEN klubu a sedmkrát byl nominován na Nobelovu cenu za literaturu. O jeho životě i díle se dnes učí na všech školách, zaměřme se proto především na jeho vztah k divadlu.

Karel Čapek je autorem pěti divadelních her (*Loupežník*, *R.U.R.*, *Věk Makropulos*, *Bílá nemoc* a *Matka*), tři další napsal spolu se svým bratrem Josefem (*Lásky hra osudná*, *Ze života hmyzu* a *Adam Stvořitel*).

Počátkem dvacátých let 20. století byl dva roky dramaturgem Divadla na Královských Vinohradech a v průběhu tohoto desetiletí na vinohradské scéně 12 inscenací také režíroval. Díky tomu pronikl do tajů divadelního zákulisí jako málokterý autor, a mohl poté vydat zasvěcenou knihu fejetonů *Jak se dělá divadlo*. S mnoha herci, dramatiky i režiséry se přátelil, v roce 1935 se oženil s herečkou Olgou Scheinpflugovou.

Karlovi se podařilo pro divadelní praxi získat také svého bratra Josefa, v němž objevil originálního jevištního výtvarníka. Díky vinohradskému angažmá došlo také k setkání, které Karla velmi silně ovlivnilo – v březnu 1922 se po představení Jiráskovy *Lucerny* poprvé osobně setkal s T. G. Masarykem.

Karel Čapek zemřel v předvečer druhé světové války na zápal plic, vyčerpán útoky na svou osobu jakožto zastánce masarykovského státu. Pohřben byl na Vyšehradském hřbitově.

KAREL ČAPEK
O AUTORSTVÍ SLOVA ROBOT

To slovo nevymyslel autor hry R.U.R., nýbrž toliko je uvedl v život. Bylo to tak: v jedné nestřežené chvíli napadla řečeného autora látka na hru, i běžel s tím za tepla na svého bratra Josefa, který zrovna stál u štafle a maloval po plátně, až to šustělo. „Ty Josefe“, začal autor, „já bych měl myšlenku na hru“. „Jakou?“ bručel malíř. Autor mu to řekl tak stručně, jak jen mohl. „Tak to napiš“, děl malíř. „Ale já nevím“, řekl autor, „jak mám ty umělé dělníky nazvat, řekl bych jim laboři, ale připadá mně to nějak papírové“. „Tak jim řekni roboti“, mumlal malíř a maloval dál. A bylo to. Tím způsobem se tedy zrodilo slovo robot, budíž tímto přičteno svému skutečnému původci.

(Karel Čapek, *Lidové noviny*, 24. 12. 1933)

ČLOVĚK UŽ NEMUSÍ NIC NEŽ UŽÍVAT SI.
CELÝ SVĚT JE JEDINÁ BLÁZNIVÁ, HOVADSKÁ ORGIE!

NEKONEČNĚ HRAVÁ
A HRAVĚ NEKONEČNÁ
„TRAGÉDIE ZÁMĚNY“ KARLA ČAPKA

Krásná Helena dlouho nemůže uvěřit tomu, že Sulla není člověk – a o chvíli později zase nerozpozná, že naopak pět feditelů jednotlivých úseků továrny jsou lidé. Důvod je týž: obě konverzace jsou automatické (první doslova, druhá metaforicky), obsahově poloprázdné a formálně korektní, šlapou jako hodinky, lépe řečeno jako továrna. Víme přece dávno, že „všichni se ptají stejné“, jak říká šéf továrny Harry Domin (ovšem v jiné souvislosti – aniž mu dojde tato). Zaměnitelnost člověka a stroje je předpřipravena, záměna může nastat. A taky v R.U.R. opakovaně nastává: nejprve v komických náhodách, pak záměrně a násilím. Hlavní je cíl – robotů i lidí: správné fungování systému! A to je věru tragické – pokud to člověk dopustí.

Helenin omyl je ještě komický. Jak pro ty v čele továrny (a světového technologického boomeru), tak pro diváky. Ti první se navíc zapyří v autorské pýše na svůj výrobek, ti druhí se pobaví osvědčenou klasickou komediální situací záměny. Krásná Helena se zastydí za svůj přemrštěný salónní 'humanitární' aktivismus – a na konci první scény skončí sentimentálně v náručí dominantního Domina. Je to happyend jako z černobílé grotesky (a chytrý hravý autor se nepochybně inspiroval právě tam).

O pouhé dějství později je už situace vážnější. Vůdcové lidstva a vůdcové robotstva soupeří o vládu nad světem kdo s koho, o masách dělníků a masách robotů se mluví v jakési jednolitě hromadnosti, až se skoro plete, kterých ubývá a kterých přibývá. Je stále hůř – a může za to nebohá Helena. Byl by to boj na život a na smrt – nebýt toho, že roboti jsou mnohem výkonnější a opravitelnější než lidé, mají delší životnost. Takže by to bylo opět komické (byť poněkud černě) – nebýt té všudypřítomné tísně. Už se i přestaly rodit děti... A vskutku, lidstvo záhy vymře. Tohle robotické vítězství věru happyend ani katarzi nepřináší.

O další dějství později však robotické vítězství happyend i katarzi přinese. A může za to Helena: jiná než ta na počátku, ale stejně krásná, naivní a „k ničemu“, jak říká Dr. Gall (který to musí vědět, vždyť ji podle té první sám zamilovaně zkonstruoval). Helena totiž

dělá něco doslova nevidaného – rozplývá se nad vycházejícím sluncem. Na konci poslední scény pak skončí sentimentálně v náručí prvního zamilovaného robota Prima. A tohle je opravdu vážné. Nebo aspoň dojemné. Ani komické, ani tragické. Roztomilá nemotorná robotická romantika totiž odhaluje cit. Nejen první mezi roboty, ale snad vůbec první opravdový v celé hře.

Co se stalo mezi počátkem a koncem? S lidmi v továrně a také s žánrem hry? Je to celé tedy komické, nebo tragické? A o čem to vlastně je?

V podstatě nejspíš o tom, že člověk zblbl. Jak jinak by mohl přehlédnout, že během toho (souběžně s tím), jak stále vyvíjí roboty, se on sám začíná robotům podobat. Svou jednoznačnou efektivností a omezeností – na produkt, výkon, čísla. Zatímco masy robotů a masy lidí jsou především prostě *masy*, složené ze součástí-součástíek, které udržují systém v chodu. Robot byl taktó vyroben, člověk to takhle dopustil. Možnost jejich záměny či náhrady je komická a současně děsivá. Láska a všechno okolo sem nepatří. Alquist má možná pravdu, když říká: „Mužům, kteří jsou zbyteční a stárnou jen samými rozkošemi, nebudou ženy rodit...“ Že materialistické zaměření robotů i lidí překračuje na konci hry až robot, je při vší komičnosti tragické a při vší tragičnosti komické.

TŘEBA JSME DÁVNO MRTVÍ A VRACÍME SE JEN ODŘÍKÁVAT,
O ČEM JSME UŽ JEDNOU MLUVILI... PŘED SMRTÍ.

Ne náhodou obsadil Čapek ironik do postav R.U.R. typy známé z komedie – a dal jim patřičná jména, aby nenechal nikoho na pochybách, s kým má tu čest: dominantní Domin a první Primus, krásná Helena, ale i chůva Nána (jak jinak), byznysmen (či 'busy man') Busman, fabrikant Fabry atd. Robotům udělili jméno sami feditelé v souladu s jejich výrobním typem, lidem vepsal do jména jejich předurčení-osud nepokryté Čapek. Všechny lidi dovede jejich typ-předurčení k úspěšné kariéře (každý podle svého) – stejně jako k neutěšenému konci života, přičemž to druhé je zapříčiněno tím prvním. Kdo s čím zachází, tím také schází. Systém se hrouští, blíží se tragédie – prostřednictvím komických prvků. Až lidé *expirují*: ve chvíli, kdy vytěžili z možnosti svého typu maximum.

Jako třeba Busman, který se ve stavu nejvyššího ohrožení obklopil svými obrovskými obchodními knihami a začne počítat, aby po sobě zanechal čistý stůl. A když se pak zoufale vydá vyjednávat s roboty s nabídkou směšné půlmiliardy – ve snaze zachránit zbylý lidem holé životy –, usmrtí jej proud, který pustil Fabry do železné mříže. Což byl zase *jeho* způsob poslední ochrany lidského kolektivu před obléhajícími roboty...

Karel Čapek – poučený obdivovatel a nadšený uživatel technických novinek a vymožeností – se vskutku neobával vzrůstajících možností a 'moci' techniky. Ale toho, že ji člověk začne používat *bez rozumu*: opět ironie (velmi aktuální) – vždyť vrcholným projevem lidského rozumu je sama továrna (viz opět jméno jejího zakladatele Rossuma). Člověk si tu *nerozumně* sám vyrábí nástroj zkázy vlastního rozumu i celé existence.

Co k tomu člověka přivedlo? Vlastní pohodlnost (těla i mysli) – a *poptávka*. „Copak si myslíte, že pánem výroby je ředitel?“ ptá se Busman. „I toto, pánem výroby je poptávka!“

Jenomže je tu ještě Helena. Na jedné straně mladá krásná žena, verbálně přetékající neprozívanými city a bez plodivých schopností, která zoufale a neuvěřitelně způsobí (nebo uspíš) katastrofu. A na straně druhé mladá krásná robotka, v níž se 'chýbně' probudí cit a spolu s ním snad i plodivé schopnosti. Obě *nefungují*, jsou mimo systém – ten výrobní. Obě v něm způsobují chaos. A obě způsobí i návrat člověka k řádu – tomu přirozenému, klidně Božmu.

„Jsi krásná,“ říká robot Primus. A nemá tím na mysli Heleninu designovou vyřizenost. A taky říká: „Jsem silnější než všichni Roboti!“ A nemyslí tím svůj technický výkon. Mluví už dočista nerozumně,

dokonce skoro rouhavě: všichni přece dávno vědí, že „roboti jsou silnější než lidé“... A když v samotném závěru hry brání před Alquistem *svou* robotku, odhodlaně a zoufale, vyvolá přímo pohádkově šťastný a mravoučný konec. Až diváka zamrazí – při vší sentimentálnosti: vždyť my si opravdu *přejeme* právě takovéto fungování světa – čisté, morální, 'lidsky spravedlivé'. Jen to ego nám překáží. A přitom je evidentní, že kdo je připraven vše ztratit (pro toho nejdražšího), vše (toho nejdražšího) získá.

Robot Primus tak nakonec vykoná 'hrdinský čin' (a zřejmě zachrání lidstvo): ustavuje přirozený (božský) řád – za cenu vlastního života. Nemyslí přitom na lidstvo, robotstvo, masy, davy, kolektiv – ani na sebe. Jen na Helenu, tu jednu jedinou. Jádrem řádu je lidský cit – zde rovnou milostný. A divák prožívá katarzi, pocit jeho vítězné obnovy: díky kruté ironii a láskyplnému pochopení, kterými nás autor zahrnuje v míře vrchovatě.

Karel Čapek vrhá svou drsnou komedii záměny s komediálními typy – ustálenými a věčnými – do nestálého, bouřlivého času. Jako je ten náš. Takže i leccos z toho na jevišti nejspíš rozpoznáváme ve vlastním životě a světě – a spolu s tím i směr, kterým to může vést. To všechno, co je jakoby pěkné a spořádaně seskládáno okolo nás; co tupě, slepě a *bezohledně* udržujeme v chodu. Člověk má nepochybně na víc, než donekonečna rozvíjet technologie, produkovat něco a cituprostě uspokojovat poptávku (sebe). Citovaná Busmanova slova o diktátu poptávky pořád platí, začarovaný kruh produkce a pohodlí se utěšeně točí. A ve vzduchu se vznášá prostá otázka, již vyslovuje příznačně opět právě Busman: „A teď byste mě mohli říci, co vlastně budeme dělat.“

Naše inscenace nemá v úmyslu přinášet odpověď – jako ani Čapek. Chce pobavit – na vlastní (lidský) účet. A leccemu se vysmát – při vědomí vážnosti situace.

Mgr. Jana Cindlerová, Ph.D., teatroložka

ZÁPADOČESKÉ
DIVADLO
V CHEBU

Inspicent a projekce | **Ondřej Puchel**
Náповěda | **Květa Pospíšilová**
Světla | **Dominik Kalina**
Zvuk | **Radek Šnajdr**
Garde | **Eliška Jagobová**
Vlášensky | **Jana Chroustová**
Rekvizity | **Jakub Cupák**

Zřizovatelem Západočeského divadla je město Cheb.
Inscenace vznikají za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a Karlovarského kraje.
Ředitel ZDCH | **Jan Svoboda**
Umělecký šéf ZDCH a Činohry KMD | **Zdeněk Bartoš**

Program připravila | **Martina Pokorná**
Grafická úprava | **Jan Krčál**
Foto | **Michal Mráka**

Informace a prodej vstupenek v ZDCH v obchodním oddělení divadla, tel.: **354 432 522**, nebo na **obchodni@divadlocheb.cz**
Rezervace on-line na **www.divadlocheb.cz**

Cena programu 20 Kč

